
Milena Mileva Blažič, Kasilda Bedenk

Slovenščina v (mladinski) književnosti: na primeru romana Evalda Flisarja *Mogoče nikoli* (2007)

objavljeno v:

Jerca Vogel (ur.): *Slovenščina – diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo.*

Obdobja 39. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-39/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2020.

SLOVENŠČINA V (MLADINSKI) KNJIŽEVNOSTI: NA PRIMERU ROMANA EVALDA FLISARJA *MOGOČE NIKOLI* (2007)

Milena Mileva Blažič

Pedagoška fakulteta, Ljubljana
milena.blazic@pef.uni-lj.si

Kasilda Bedenk

Institut für Slawistik, Gradec
kasilda.bedenk@uni-graz.at

DOI:10.4312/Obdobja.39.271-280

Članek obravnava večnaslovniški roman Evalda Flisarja *Mogoče nikoli* (2007), ki je napisan v obliki afazične rabe jezika, kot ga uporabljajo osebe ali bolniki z afazijo (afazični govor). Afazija je ekspresivna govorna motnja, nastala največkrat zaradi poškodbe leve možganske polovice ali bolezni, izraža pa se kot delna ali popolna izguba ene ali več jezikovnih ali nejezikovnih sporazumevalnih zmožnosti. Roman sestoji iz treh poglavitnih delov in šestdesetih krajših poglavij, tematizira pa osebo s posebnimi potrebami ter odnos med možgani in jezikom, s čimer odpira nove perspektive uporabe jezika v slovenski mladinski književnosti. Analiza romana sloni na teorijah Romana Jakobsona o vidikih jezika in dveh vrstah afazije, Gayatri Spivak o *subalternih* posameznikih z obrobja družbe in nevroznanstvenika Zvezdana Pirtoška o povezavi med umetnostjo in možgani. Članek na podlagi jezikovne, sociološke in nevroznanstvene razlage razčlenjuje jezik romana, v katerem igra osrednjo vlogo, na koncu pa na simbolni ravni primerja dogajalni lok romana s slovensko stvarnostjo.

afazija, večnaslovniško pisanje, slovenska mladinska književnost, nevroznanost, subalterni

The purpose of the article is to look at the crossover novel by Evald Flisar *Mogoče nikoli* (Maybe Never, 2007), which is written entirely in the language of aphasia. The article uses the theoretical approaches of Roman Jakobson on aspects of aphasia, Gayatri Spivak on subalterns and Zvezdan Pirtošek on the connection between art and the brain. In the novel, language has a central role and significance. The novel consists of three main parts and sixty shorter chapters, which obscures a person with special needs and the relationship between the brain and language, and opens a new literary view of the language of aphasia in Slovene youth literature.

aphasia, crossover writing, Slovene children's literature, neuroscience, subalterns

1 Uvodna predstavitev romana Evalda Flisarja *Mogoče nikoli* (2007)

Slovenski pisatelj Evald Flisar (rojen leta 1945) je mednarodno priznan pisec za odrasle, manj pa je znan kot avtor otroških in mladinskih del, kot so npr. *Pikopokec*

postane svetovni prvak (2007), *Alica v nori deželi* (2008), *Alica v nori deželi: ekološka farsa* (drama, 2010), *Alica v Poteruniji* (roman v stripu, 2013). Nekaj njegovih romanov za odrasle je večnaslovniško odprtih, kar pomeni, da jih lahko berejo mladi in odrasli bralci, najbolj pa velja to za romana *Mogoče nikoli* (2007) in *Čaj s kraljico* (2005). Flisarjev roman *Alica v Nori deželi* (2008) je bil izbran za Cankarjevo tekmovanje za 8. in 9. razred osnovne šole v šolskem letu 20017/2018 (Saksida 2017).

Bistvena značilnost večnaslovniških romanov je hibridnost žanrov (Juvan 2017: 7). Flisarjev roman *Mogoče nikoli* je mogoče uvrstiti med biografske, družinske, mladinske, problemske, potopisne, psihološke, pustolovske, razvojne ter celo jezikovne (lingvistične) romane in romane, ki ubesedujejo metode nevroznanosti (angl. *neuro novel*). Slednje Armstrong (2015: 31) imenuje nevroestetske, ker se ob branju povezujejo nevrobiološki procesi in estetski pojavi, in sicer izkustvo harmonije in disonance. Tudi v Flisarjevem romanu je neposredna povezava med umetnostjo – književnostjo – in možgani – nevroznanostjo. Flisar prek deklice Miljane in njenega načina govora raziskuje, kako človeški um razume in ubeseduje sebe in svet.

V romanu je najti različne jezikovne variante, ravni in oblike, ki bodo gotovo še predmet nadaljnjih raziskovanj, npr. večjezičnost (afriški jezik, ki se govori v Ruandi, angleščino, francoščino, hrvaščino), pa tudi ljubljanski pogovorni jezik, sleng, ekspresivne izraze, npr. vulgarizme. Roman ni le napisan v jeziku afazije, ampak jo tudi tematizira: »Nimam besed za povedat kaj čutem! Moj besede, pravi logo Ped, so si zlomle noge in roke. In se učijo hodet. Nekoč, mogoče, bojo tekle skakale ko so, predn sem padala po glave!« (Flisar 2007: 10). Iz citata vidimo, da je tema romana tudi sam jezik – govorjenje, pisanje, poimenovanje, razmišljanje in ubesedovanje.

Roman je napisan kot prvoosebna pripoved deklice Miljane, ki je junakinja iskalka. Išče izgubljeno otroštvo in spomin ter vzrok za samomor noseče matere. Pripoveduje zelo slikovito, dramatično strukturirano (glavni motiv, stranski motivi, dramske situacije v obliki šahovnice). Miljana je oseba nasprotujočih si čustev, negativnih in pozitivnih, odraslosti in otročjosti, nastopa adultizirano in infantilno. Vendar bralce prav jezik afazije ves čas opominja, da je glavna literarna junakinja kljub vsem usodnim dogodkom seštevek nasprotujočih si sil, in to v obdobju adolescence.

Kratek povzetek vsebine: Miljana Samec se rodi 2. julija 1991 sedemnajstletni materi in petinštiridesetletnemu očetu. Deklica odrašča v različnih družinskih razmerjih: sprva pri babici in dedku (ki je star toliko kot njen biološki oče), nato pri ambivalentnem očetu in zlomljeni materi, ki ima negativno samopodobo: »Sem za-nč-mati, sem za-nč žena, me vzamta nazaj?« (Flisar 2007: 17). Oče je prikazan kot otročji odrasli navkljub letom; ves čas se išče in bega, domnevno zaradi novinarskega poklica. Ko ima deklica enajst let, njena mati stori samomor. Oče pobegne pred vojsko ali pred odgovornostjo. Toda Flisar je prikazal le dve strani istega kovanca – nezrelost staršev in zrelost otroka. Miljana ni očetov edini otrok, z Dolores iz Mehike ima tudi sina Manuela. Odide na »dolgo potovanje«, kar pravzaprav postane njegov življenjski vzorec – beg pred odgovornostjo.

V drugem delu je roman potopisni. Oče in Miljana z različnimi osebami potujeta v London, na poti imajo prometno nesrečo, a se vse srečno konča. Tudi v tretjem delu,

ki se dogaja v Afriki, išče izgubljeno ljubezen in jo domnevno najde, ne najde pa sebe. V drugem in tretjem delu je roman večjezičen in večkulturen (London, angleščina, indijska kultura ipd.). Tri osebe pekli občutek odgovornosti za samomor Miljanine mame: hčerko Miljano, očeta in maminega »ljubimca« Draga. Lik Miljanine mame je prikazan kot »recept za katastrofo« (Žižek 1997): zanositev pri šestnajstih s petinštiridesetletnim moškim, vdajanje alkoholu, beg pred odgovornostjo, zapletanje v razmerja, nosečnost, samomor pri osemindvajsetih. Flisar je mater prikazal v treh podobah: kot lik otročje in ambivalentne matere ter lik matere, ki kolapsira.

Potem je Mami umrla. Nek večer je padla s terase v sedm nadstorpju na pločnk pred blokem, na ist mesto koje vrgla moj dnevenk. Aampak, je ona padla na avto od en sosedja je tam parkirala. Ga je čist zbil, je grdo počlo, so jo našl sosedje in Je mela razbit lo Barua, zlom hrbtenic pet Krat in roke noge vse zvito. So v njen kri najdel alka Hol, so rekl: nesreča. So pr obdukcije našl v njej en otroka, fantb v četrt mescu. Bi bil moj bratec, je umrl skup z mojo Mami. Je mela 28 let. Jaz pa 11. In Ati 56. (Flisar 2007: 18)

Tretji del se večinoma dogaja v Afriki, kjer Miljanin oče Samo Samec kot televizijski novinar snema dokumentarni film, hkrati pa išče »sestro Angelino«. Čez čas roman postane detektivka – očeta ugrabijo, zahtevajo odkupnino ipd. Flisar vnese v detektivko elemente kriminalke, saj ugrabitelji zahtevajo plačilo za njegovo izpustitev. V tem delu je Miljana ranjena, gre v bolnišnico in se zaljubi v majorja Scotta McKenzieja, ki je v Afriki na misiji Združenih narodov. Flisar mojstrsko tematizira politično spogledovanje slovenske politike prek naivne, a inteligentne deklice, ki je enako stara kot Slovenija in se nenadoma znajde v zapletenih mednarodnih odnosih. Kdo je prijatelj, kdo daje videz prijatelja, kdo je rešitelj (ugrabljenega očeta), kdo denarno izsiljuje z dolarji (200.000)? To je »stari znanec«, »casa Nova Drago«, seksualizirani mačist iz sveta korupcije, nasilja (posilstva) in politike. Flisar s tem ironizira mednarodno pomoč in hipokrizijo ter prepletenost ideologij.

Oče Samo namreč zapusti hčerko Miljano oz. svojo »Slovenkico« in »Svobodko«, kot jo sam imenuje, in v Afriki sodeluje pri snemanju dokumentarnega filma, ki ima namen prikazati dvoiličnost humanitarnosti Združenih narodov, posilstva vojakov, genocid v Ruandi in druga grozodejstva. Flisar prek moških likov Draga in Sama tematizira generacijo moških, rojenih kmalu po drugi svetovni vojni, kot nasilne (»Sva pre stara bi se tepla, sva dovol smešna brez tega«; Flisar 2007: 143), pedofilne (»Če morš do smrt igrat casa Novo se spravljal na ženske svoj let. Moja hčerka je mladenletna«; Flisar 2007: 142) in patriarhalne (»Se je sivolas gospod zasmejal: ženske moj let so v glavn mrtve al vse že do domeh za onemogle. Sem zmerom rabel mlado kri«; Flisar 2007: 142).

Po filmskem dogajanju v Afriki se Miljana vrne v Ljubljano brez očeta, zato je roman mogoče napoved (ne)napisanega drugega dela, a pripelje s seboj »sestro Bibiano« ali »sestro Angelino«¹. V tem pomembnem delu Miljana ponovno sreča

1 Flisar tematizira krščanske misijone v Ruandi, otroke vojake, posilstva nun, pretepe duhovnikov, posilstva otrok, deklic, dečkov, mladih ženk in mater, spolno in fizično nasilje nad ženskami, zdravljenje žensk v bolnici, suženjstvo, pedofilijo, genocid v Ruandi, posiljene ženske v Kongu, »Aferka brezno naše vesti« (Flisar 2007: 123).

očetovega prijatelja Braneta in v njem po tetovaži prepozna moškega na fotografiji svoje mame. V tem segmentu Flisar aludira, da je bila »mlada mati posljenjena« in da je zanosila s posiljevalcem Dragom, tetoviranim prekupčevalcem ali »angelom brez perutnic«, ki je tudi mednarodni kriminallec in simbolizira »pedo Fil[a]« (Flisar 2007: 143).

2 Analiza romana s stališča razprave Romana Jakobsona *Dva vidika jezika in dve vrsti afazije* (1941, v slovenščini 1989)

Jakobson opredeli afazijo kot jezikovno motnjo in ob tem opozori: »Če hočemo ustrezno preučevati katerikoli zastoj v komunikacijah, [...] moramo najprej razumeti naravo in strukturo posebnega načina komunikacije, ki je prenehal delovati.« (Jakobson 1989: 89) Flisarju je uspelo napisati obsežen roman v jeziku afazije s perspektive osebe, ki ima to motnjo, ne ukvarja pa se s klinično sliko afazije, čeprav Miljana prek pripovedovanja zdravnikov (dr. Marka in logopeda) posreduje uvid v svojo diagnozo.

Ta Krat se mi pred oči nardi tema, ne spravem iz sebe ne Bu ne Mu, me popade parliza čeljusti. Vem kako sm padla, aampak, ne morm povedat, ne morm napisat, ne morem narisat! Dr. logo Ped misli sem pozabla, ko sm pozabla dost drug stvari, mam črn luknje v spomine, brez reda in Logike, pravi dr. Marko, ko en švicarsk sir. Dele spomina so mi od Jedle miši, amnpak, pravi. to je pač del afazje. (Flisar 2007: 21)

Flisarjeva uporaba jezika je bistveno prispevala k razumevanju Miljane in njene diagnoze, kar je predvideval že Jakobson. Menil je, da »[u]poraba čistih lingvističnih meril pri interpretaciji in klasifikaciji afazičnih dejstev lahko bistveno prispeva k poznavanju jezika in jezikovnih motenj [...]« (Jakobson 1989: 90) Jakobson piše o dvoplastni naravi afazičnega jezika, ki je relevantna tudi za Flisarja:

1) Po Jakobsonu je afazični govor selektiven (v izboru besed) in hkrati kombinatoren (v kontekstualizaciji). Miljana večinoma uporablja besede iz vsakodnevne jezika, ki jih kontekstualizira z druge perspektive (npr. »tisoč Krat«).

2) »Govorec izbira besede in jih povezuje v stavke v skladu s sintaktičnim sistemom jezika« (Jakobson 1989: 92). Tudi deklica Miljana asociativno prosto izbira besede in jih povezuje po svoje: »So bli vsi prjazn, noben ni prašal zakaj govorim po Loljen jezek, so misl pač ne znam dobr anglešk.« (Flisar 2007: 171)

Jakobson ločuje dva tipa afazije:

1) Prvi tip je motnja na osi podobnosti: »Kadar je selektivna zmožnost močno prizadeta, čut za kombinacijo pa vsaj delno ohranjen, tedaj bližina določa celotno bolnikovo besedno vedenje; temu tipu afazije lahko rečemo motnja na osi podobnosti.« (Jakobson 1989: 104)

2) Za Flisarjevo junakinjo je bolj značilen drugi tip afazije, ki jo Jakobson imenuje motnja na ravni ali osi bližine in jo definira kot nezmožnost kombinacije in kontekstualizacije. Ni hierarhije jezikovnih enot, ni razmerja bližine:

a) Npr. ni metonimij. Gre za t. i. semantično afazijo in sinekdohe (poimenovanje celote z njenim delom, npr. *pars pro toto*). Jakobson meni, da imajo te osebe »nezmožnost kontekstuiranja« (Jakobson 1989: 105), vendar ima Miljana individualno kontekstualizacijo, čeprav so njene besede morebiti otročje za

- bralca. Jakobson pravi: »V vrsti afazije, kjer je prizadeto kontekstuiranje, se kaže vse večja težnja k infantilnim izjavam iz enega stavka in k stavkom iz ene besede.«
- b) Najbolj izrazita literarna predstavitev afazije v romanu je po Jakobsonu agramatizem. Miljanina slovenščina je večinoma brez veznikov (»Nimam po Guma bi vbila komarja.«), uporablja napačne sklonske ali ujemalne oblike (»Bi bla še tvoj punčka ...«, »Sem mu povedla sem mela dva per Tresa možgan«) in napačen spol (»Je en glasben skupina začela igrat ...«), pogovorne (*fant, punca*) ali slengovske izraze (*ful*), besede zapisuje nepravilno (*hu Mor, ma Čete, organi Zacja*) ipd. Vse to rezultira v njen individualni jezik, njeno individualno jezikovno logiko: »Bom počakla bo spet ko je bla takrat ko sm misla bo moj zgodba: ljubizen, študij, služba, stanvajne, mož, tri mroc. Klaska.« (Flisar 2007: 19)
- c) »Sintaktična pravila, ki organizirajo besede v višje enote, so izgubljena.« (Jakobson 1989: 106) Pogosti začetki Miljaninih povedi so npr.: *Bi še našteval ...*, *Je Ati rekel ...*, *Je Drago rekel ...*, *Ko še nikol*, *Pa sem našteval*. *Sta Ati in Drago pršla na vrt, vsak en kozarc v rok*. (Flisar 2007: 144–145)
- d) »Značilna poteza za agramatizem je izpuščanje spregatve in sklanjatve. Pri tej bolezni imamo opraviti z nemarkiranimi kategorijami, kot sta nedoločnik namesto raznih določnih glagolskih oblik, pri jezikih s sklanjatvami pa nominativ² namesto vseh drugih odvisnih sklonov.« (Jakobson 1989: 107) Primer iz romana: »Smo bli zdaj skup na plaže« ('Smo bili skupaj na plaži') (Flisar 2007: 79).
- e) Deklica pogosto uporablja besedo *ampak* kot ampakovanje, tudi kot mašilo za nizanje fragmentiranih misli ali kot členek ali veznik: »Ampak, ni šel nikamr. Ampak, je občutk minil ...« (Flisar 2007: 141) Flisar ga zapiše tudi kot *aampak*: »Aampak, se ne spomnem ...« (Flisar 2007: 14), »Aampak, mi je po tem pršel.« (Flisar 2007: 139), »Aampak, me bo vzel nazaj.« (Flisar 2007: 245)
- f) Afazična napaka v »zmožnosti poimenovanja« je natanko izguba metajezika (Jakobson 1989: 101). Flisar pogosto uporablja sinekdoho, besedno figuro, pri kateri se celota poimenuje z njenim delom (npr. *mačeta* za genocid v Ruandi).

3 Analiza romana s stališča sestavka Gayatry Spivak *Kritika postkolonialnega uma* (2007)

Gayatri Spivak je s pojmom *subalterni* poimenovala posameznike in skupine z obrobja družbe, ki so v podrejenem položaju, nimajo družbene zavesti, identitete in mobilizacijske možnosti. Vse te značilnosti z »zrcalnim branjem« omogoča Flisarjev roman.

Ali lahko subalterni govori? Spivak (2007: 130) meni, da je to resnično vprašanje »dovoljenja za naracijo«. V Flisarjevem večnaslovniškem romanu subalterni ali žrtve različnega nasilja (ekonomskega, fizičnega, psihičnega, spolnega, zdravstvenega idr.)

2 »Moj najlepša zvezda.« (Flisar 2007: 145)

dobijo »dovoljenje za naracijo«. O njih pripoveduje Miljana, ki niza te grozote (genocid, posilstva, suženjstvo ...), četudi pravi, da jih ne razume in ne more verjeti. Čeprav ima zmanjšane jezikovne zmožnosti, zdravo sklepa – genocida in grozot nasilja nad otroki, ženskami, ljudmi ni mogoče razumeti. Flisar Miljani, ki ima »poškodovane možgane«, vendar zdravo razmišlja, zoperstavlja »zdrave« ljudi, ki nimajo možganskih poškodb, a počno te grozote v imenu kapitala, prestiža, vladanja ipd.

So po tem pršli vojak združen Nardov bi nardili red lil ločli sprte strani. Aamapk, so hitr tudi sami začel zlorabljat otroke. Majo otroc so jim pobil starše al posilel mame ful mal za jest, in hodjo k taborišem vojakov združen Nardov, prosjo za jajca, kruh, maslo. In dobijo, aamapk, je treba dat noge narazn. Majo združen Narodi seznam skor dve Sto pertozb prot svoj vojakom, so ti vojaki iz pet Deset različn držav.

Prosem ne več, sm rekla. Ne morem več ra Zumet. Ne morm verjet. (Flisar 2007: 201)

4 Analiza romana s stališča nevroznanosti

Sodobna literarna analiza uporablja nevroznanost kot interdisciplinarno izhodišče, saj so kognitivne teorije sestavni del tudi sodobnih mladinskih literarnovedskih metod.³ Tudi Armstrong (2015: 38) povezuje nevroznanost in literarno recepcijo (Iser, Jauss), ker gre za hermetični krog, pri katerem je razumevanje delov besedila odvisno od razumevanja celote ali sobesedila, kar je značilnost kognitivnega delovanja možganov.

Nevroznanstvenik Zvezdan Pirtošek (2016: 23) pravi: »Umetnost kot izraz simbolne kognicije najdemo le pri človeku.« Pri tem raziskuje, katere možganske strukture omogočajo ustvarjanje ali dojetje umetniškega dela, ali obstajajo univerzalni zakoni dojetja estetskega (t. i. »univerzalije«). Ugotavlja, da ni enega samega »centra za umetnost« ali »centra za estetiko«; ustvarjanje ali doživljanje umetnine aktivira široke, med seboj povezane predele, od zelo arhaičnih, prisotnih tudi pri plazilcih in zgodnjih sesalcih (mali možgani), do evolucijsko najmlajših, ki zaznamujejo človeka (prefrontalna skorja). V vseh se prepletajo procesi »od spodaj navzgor« in »od zgoraj navzdol«, ko osnovne procese čutov oklešejo visoki in zapleteni mehanizmi pričakovanj, spominov, izkušenj in čustev (Pirtošek 2016: 23).

Dialog med umetnostjo in nevroznanostjo se težko vzpostavlja, poln je objektivnih težav in subjektivnih pomislekov (Pirtošek 2016: 25), vendar je v Flisarjevem romanu ravno ta dialog predstavljen kot umetniška ubeseditev možganske poškodbe. Pirtošek pravi, da so nekatere značilnosti umetnosti evolucijsko utemeljene. Lahko jih najdemo tudi pri Flisarjevi junakinji, ki se prvinsko ali evolucijsko odziva na svet. Pirtošek poudarja tudi povezavo med umetnostjo in nevroznanostjo, te značilne povezave so implicitno prisotne tudi v Flisarjevem romanu kot povezava med umetnostjo (literaturo) in Miljaninim jezikom, prek katerega zaznava sebe in svet. Implicitno namreč poudarja evolucijsko pomembne prvine od človeškega obraza prek linij, barv in kontrasta do univerzalij (od bistva do združevanja v skupine in povezovanja).

3 Npr. Maria Nikolajeva, *Reading for Learning. Cognitive approaches to children's Literature*, 2014; Bettin Kummerling Meibauer, *Towards a Cognitive Theory of Picturebooks*, 2015.

4.1 Človeški obraz

»Nekatere podobe so evolucijsko pomembnejše in zato izrazito povezane z limbičnim sistemom emocij; primer je zaznava človeškega obraza, pa tudi dejstvo, s kakšno lahkoto v nestrukturiranem gradivu (morda abstraktne slike) razberemo človeški obraz.« (Pirtošek 2016: 31) Deklica Miljana evolucijsko pogojeno bere čustva z obraza: »Aampak, sem vidla obraz od Mami.« (Flisar 2007: 28) Tudi za očeta pravi: »Je bil Ati rdeč v obraz, je rekl: hvala ti, BBB, tale Rem me bo sprail nazaj na noge in v življenje« (Flisar 2007: 66), enako za Afričane: »Wait here, je rekel črni obraz.« (Flisar 2007: 106) Atribut črn je treba razumeti kot prvinski, barvni odziv.

4.2 Linije, barve in kontrast svetlo-temno

»Osnovni vizualni elementi, ki povezujejo umetnost in možgane, so linije, barve in kontrast svetlo-temno. Linije in razmejitve med svetlobo in temo so izjemno pomembne, predvsem s preživetvenega, evolucijskega stališča [...] To lahko razložimo z dejstvom, da zaznava linij aktivira tiste celice vzdolž vidnega sistema, ki odkrijejo kontrast med svetlobo in temo in so za preživetje vrste izjemnega pomena.« (Pirtošek 2016: 32) Flisarjeva junakinja se slikovito izraža: »Je sedela čist sključena in žvečla veleki čigumi živ modre barve« (Flisar 2007: 158), drugod poudarja svetlobo: »Ati, sm rekla, vprašaj za nasvet kaj rab več svetlobe, kaj gre skupaj« (Flisar 2007: 134).

4.3 Univerzalije

4.3.1 Poudarek vrha – esence

Univerzalije so teme, ki so stalnica v književnih besedilih. V romanu je Flisar vrh ali esenco poimenoval »en pogovr o Pomembn Stvareh«. Zanimivo je, da je Flisar deklici Miljani pripisal, da zna ločevati pomembno od nepomembnega, dobro od slabega, pošteno od nepoštenega ipd. Dekle se ves čas sprašuje o pomenu, smislu, krivdi, o »Pomembn Stvareh«, kar je neke vrste rdeča nit, predvsem zakaj je mama storila samomor: »Sva mele še neki krat po Govor o Pomembn Stvareh. In sva razčistile Marsi kaj, tud en stvari so pomembn bolj zame ko za en druge. Recim kdo je sunel Mami s terase.« (Flisar 2007: 246)

4.3.2 Združevanje v skupine in povezovanje

Flisarjeva junakinja združuje predmete v skupine (Pirtošek 2016: 29) in povezuje drugače, kar je slikovito prikazano pri urejanju knjižnice:

Sm rekla: Ati, naj gre skupi kar sodi skupi. Je dal skup romane, pa eseje, pa poezije, pa anto Logije, pa kratke zgodbe, pa solvarje, pa zgodovinarske knjige, pa zbirke klaskov, pa sociologjo, pa filozofiko, pa umetenst, pa glasbo, pa politečn knjige, pa vse tiste ko niso sodle nikamer. (Flisar 2007: 135)

4.3.3 Nevrološko ustvarjanje zgodb

Mladinski roman ima veliko epizod, nenavadnih dogodkov in obratov, za katere lahko domnevamo, da so del Miljanine »potrebe po zgodbi« ali njena »konfabulacija«.

Pirtošek (2016: 35) pravi, da »smo nevrobiološko ustvarjeni za zgodbo«, kar je enako kot *homo narrans* (Uther 2014: 9).

Nevroznanost besedne umetnosti (literature) je na samem začetku; večina študij proučuje osnovne vidike literature (pisanje, branje, fonemi ...). In vendar se zdi, da smo nevrobiološko ustvarjeni za zgodbo: pomembni deli možganov (zadnji parietalni reženj, hipokampus, prefrontalna skorja) vzdržujejo časovno dimenzijo Jaza in jo gradijo v avtobiografsko smiselno konstrukcijo. Možgani potrebujejo pripoved, zgodbo, vsebino; če je ni, jo bodo ustvarili sami (konfabulacije, halucinacije, iluzije). (Pirtošek 2016: 35–36)

Flisar je deklici pripisal identiteto in funkcijo *homo narrans* prek dnevnika, saj piše: »Sem zela dnevenk, si vse zapisla da neb pozabla. Sem pomisla: če zgubim dnevenk al mi kdo ukrade, bo zginlo vse moj živlejnje! Morm pazit nanj, bolj ko na Atija, ker Ati lahk pazi nase in moj dnevnk ne more.« (Flisar 2007: 172) Dekle gradi identiteto prek dnevnika, ko si osmišlja bivanje in svet prek jezika in zgodbe. Zapisuje si dogodke in pravi: »Če ne pišm sprot mam občutk se Nič ne dogaja, in me ni! Zato si delam za Piske v en zvezk se mu reče dnevnk. Je velek napor, aampak, je mogoč zadnj perložnost povem kaj o seb.« (Flisar 2007: 9)

5 Literarne paralele: Miljana in Slovenija

V romanu je veliko epizodnih zapletov in razpletov, vendar je za osrednji paralelizem – Miljano in Slovenijo – najpomembnejše, da deklica ugotovi, da ima rada Slovenijo oz. da ima kljub vsemu dovolj »lju Bezni« (Flisar 2007: 248):

Sem dobla po tem še en ime, od Atija. Aampak, Mami ga ni hotla slišat, ga je Ati uporabljaj skirvaj.

Je rekl sem pršla na svet v zgodvinsk ternutku. To je blo ko je Slovenja postala samo Stojn država, vecelk dogodek, nas učijo v šole. Aampak, men se zdi je zmerm bla, ne poznam nič druga, zame je zgo Dovina vse. Razn stvari se jih spomnem. Aampak, se spomnem sam tist se je zgodlo danes. (Flisar 2007: 13–14)

Flisar tematizira tudi iskanje izgubljenega časa (Proust), otroštva, spomina, identitete. Zanimiva podrobnost je datum 2. julij 1991:

Me je Mami rodila dva tedn perzgodaj. Je bla pr Atiju, je Ati mel stanvajne v starem del mesta. In je neki mig, to je bojno letalo, bombradiral oddajnek na Gradu je perbil zvočen zid. Je grooozn počlo, se je Mami ustrašla je dobla popadke in takoj v bolenco. In sem prš la na svet.

Je Ati rekl sem se rodila ko veselje, z velek pok, Big Bang.

Je rekl mi bo ime Big Bang Baby, na kratko BBB.

Ni hotla Mami nič slišat, je rekla: se ti meša, moj hčerka bo Miljana, neki besede mam tudi jaz pr tej stvar, sem jo ro Dila. Moj Ati je reki: prav, jaz jo bom klical BBB ko neboš zraven, ime paji bo Slovenja. Obe z državo sta pršle na svet ist časn z velk Pokom in bosta skup od Raščale, se učile, razvijale, zgod Vina ene bo zgo Dovina druge.

Je skleni bom Slovenja Samec.

[...] Včas me je klical Slovenkica ali Svobodka. Aampak, v glavnem sem bla najlepš zvezda na nebu, tud za Mami. Je Mami dost krat rekla: ne klič je be-be-be, te lah k sliš hudič, oo bebava.

In mogoče je Atija res slišu hudič. (Flisar 2007: 14)

Dva kompetitivna moška, ki predstavljata sistem od leta 1945 do leta 1991, se pijana stepeta do krvi, ko razčiščujeta, kako je umrla Miljanina mati oz. mati Slovenija – zaradi samomora ali umora. Trije protagonisti, Miljana (samostojna Slovenija), oče Samo Samec (zagovornik Slovenije) in Drago (zagovornik Slovenije v sklopu SFRJ) iščejo povzročitelje smrti Miljanine mame. Starejši mož, ki je zagovarjal konfederacijo, a ni skrbel zanjo (Samo), starejši ljubimec, ki je zagovarjal SFRJ (Drago), ali samostojna Slovenija (Miljana), saj oče Samo hčerko Miljano imenuje tudi »Slovenkica« ali »Svobodka«? Vendar ta razprava nakazuje le eno od številnih dimenzij večnaslovniškega romana, ki ga je avtor predelal tudi v dramo za Teden slovenske drame v Kranju in v monodramo; obe predelavi čakata na uprizoritev.

Zaključek romana daje slutiti, da ima Miljana kot morebitna prisposoba za Slovenijo prihodnost, da si države (Bibiana/Angelina) pomagajo med seboj, da je načelo komplementarnosti in solidarnosti (Miljana in Bibiana) naša prihodnost.

6 Zaključek

V članku se je na podlagi analize romana po teorijah Romana Jakobsona, Zvezdana Pirtoška in literarne teorije Gayatri Spivak potrdilo, da je Flisar upodobil lik deklice, ki je *homo narrans* (Uther 2014: 9). Prvoosebna pripovedovalka po poškodbi možganov govori, piše in razmišlja o jeziku in v jeziku, v katerem izrazito poudarja človeški obraz, kontraste in bistvo (esenco) ter nevroznanstveno (so)ustvarja zgodbo (Pirtošek 2016: 6). Po Spivak je deklica Miljana hkrati predstavnica sebe in svoje drugačnosti ter vseh subalternih v sodobnem času. To so subalterne žrtve genocida, spolnega nasilja nad otroki in ženskami, suženjstva pod zastavo Združenih narodov in hipokrizije svetovne politike. Po doslej znanih podatkih je ta večnaslovniški roman prva literarna predstavitev mladotnice z afazijo, ki je tudi sam v celoti napisan v jeziku afazije.

Literatura

- ARMSTRONG, Paul B., 2015: *Kako se literatura igra z možgani? Nevroznanost umetnosti in branja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- BOGATAJ, Matej, 2007: Razrušen dom (biti). *Delo* XLIX/274 (28. 11. 2007). 21.
- FLISAR, Evald, 2007: *Mogoče nikoli*. Maribor: Litera.
- HORZELENBERG, Matej, 2010: *Afazija, avtizem in duševna prizadetost v sodobnem romanu. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- JAKOBSON, Roman, 1989: Dva vidika jezika in dve vrsti afazije. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, ŠKUC. 89–116.
- JUVAN, Marko, 2017: *Hibridni žanri: študije o križancih izkustva, mišljenja in literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- MAKOVEC-ČERNE, Jasna, 1993: Afazija v luči uporabnega jezikoslovja. Inka Štrukelj (ur.): *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 179–188.
- PIRTOŠEK, Zvezdan, 2016: Umetnost in možgani. *Časopis za kritiko znanosti* XCIV/265. 23–38.

- RUGELJ, Samo, 2007: Evald Flisar o svojem novem romanu Mogoče nikoli. *Bukla* 21. www.bukla.si/revija-bukla/evlad-flisar-o-svojem-novem-romanu-mogoce-nikoli.html (dostop 6. 5. 2020).
- SAKSIDA, Igor, 2017: *Skupna izhodišča in glavni poudarki priprave na Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje 2017/2018*. www.zrss.si/zrss/wp-content/uploads/skupna-izhodisca-tekmovalja-slovenscino-2017-2018.pdf (dostop 14. 10. 2020)
- SPIVAK, Gayatri C., 2007: Kritika postkolonialnega uma: subalterni. Nikolai Jeffs (ur.): *Zbornik postkolonialnih študij*. Prevedla Suzana Tratnik. Ljubljana: Krtina. 109–140.
- STEPANČIČ, Lucija, 2007: Evald Flisar: Mogoče nikoli: Maribor: Litera (knjižna zbirka Piramida), 2007. *Sodobnost* LXXI/11–12. 1609–1612.
- UTHER, Hans-Jörg, 2004: *The Types of international folktales: a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thomspon*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- VIDRIH, Nives, 2008: Evald Flisar: Mogoče nikoli. *Naša žena* LXVIII/4. 40–41.
- ŽIŽEK, Slavoj, 1997: *Kuga fantazem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.